

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет права, публічного управління та
національної безпеки
Кафедра економічної теорії,
інтелектуальної власності та публічного
управління

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

ГАПОНЮК ІРИНА ОЛЕКСІЇВНА
(прізвище, ім'я, по батькові здобувача вищої освіти)

УДК 332.14
(індекс)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
УПРАВЛІННЯ АГРАРНОЮ СФЕРОЮ РЕГІОНУ В КОНТЕКСТІ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПЕРСПЕКТИВ УКРАЇНИ
(тема роботи)

281 «Публічне управління та адміністрування»
(шифр і назва спеціальності)

Подається на здобуття освітнього ступеня магістр
кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання
ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне
джерело

І.О. ГАПОНЮК
(підпис, ініціали та прізвище здобувача вищої освіти)

Керівник роботи:
ЯКОБЧУК Валентина Павлівна
(прізвище, ім'я, по батькові)

кандидат економічних наук, професор
(науковий ступінь, вчене звання)

Висновок кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління

за результатами попереднього захисту: **Гапонюк Ірина Олексіївна**
допущена до захисту

Протокол засідання кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління № ____ від « ____ » грудня 2022 р.

Завідувач кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління

к.е.н., професор
(науковий ступінь, вчене звання)

(підпис)

Якобчук В.П.
(прізвище ,ім'я, по батькові)

« ____ » грудня 2022 р.

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти **Гапонюк Ірина Олексіївна** захистила
(прізвище ,ім'я, по батькові)

кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою _____

за шкалою ECTS _____

за національною шкалою _____

Секретар ЕК

(науковий ступінь, вчене звання)

(підпис)

Пугачова Н.С.
(прізвище ,ім'я, по батькові)

АНОТАЦІЯ

Гапонюк І. О. Управління аграрною сферою регіону в контексті євроінтеграційних перспектив України. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 281 – публічне управління та адміністрування. – Поліський національний університет, Житомир, 2022.

Досліджено теоретичні основи формування системи управління аграрною сферою регіону, обґрунтовано необхідність широкого застосування європейського досвіду адміністрування в аграрному секторі регіонів. Проведено аналіз ефективності сучасного механізму державного адміністрування в аграрному секторі України, дано оцінку трансформаціям аграрної сфери регіону в умовах євроінтеграції. Запропоновано стратегічні та інноваційні напрями удосконалення системи управління аграрним сектором регіону.

Ключові слова: аграрна сфера, аграрний сектор, регіон, публічне управління, аграрна політика, євроінтеграція, аграрні підприємства.

ANNOTATION

Gaponyuk I. Management of the region's agricultural sphere in the context of european integration perspectives of Ukraine. - Qualification work on manuscript rights.

Qualification work for obtaining a master's degree in specialty 281 - public management and administration. – Polis National University, Zhytomyr, 2022.

The theoretical foundations of the formation of the system of management of the agrarian sphere of the region were studied, the necessity of wide application of the European experience of administration in the agrarian sector of the regions was substantiated. An analysis of the efficiency of the modern mechanism of state administration in the agricultural sector of Ukraine was carried out, an assessment was given of the transformations of the agrarian sphere of the region in the conditions of European integration. Strategic and innovative directions for improving the management system of the region's agrarian sector are proposed.

Keywords: agrarian sphere, agrarian sector, region, public administration, agrarian policy, European integration, agrarian enterprises.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ НЕОБХІДНОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ АГРАРНОЮ СФЕРОЮ РЕГІОНУ.....	8
1.1. Аграрна сфера та особливості її адміністрування	8
1.2. Роль держави в управлінні аграрною сферою регіону.....	11
1.3. Європейський досвід управління аграрною сферою.....	15
Висновки до розділу 1.....	19
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ МЕХАНІЗМІВ УПРАВЛІННЯ АГРАРНОЮ СФЕРОЮ РЕГІОНУ.....	20
2.1. Характеристика аграрної сфери на регіональному рівні.....	20
2.2. Ефективність управління розвитком аграрного сектору регіону.....	24
2.3. Оцінка ринкових трансформацій аграрної сфери регіону в умовах євроінтеграції.....	28
Висновки до розділу 2.....	30
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ УПРАВЛІННЯ АГРАРНОЮ СФЕРОЮ РЕГІОНУ З ВИКОРИСТАННЯМ ЄВРОПЕСЬКОГО ДОСВІДУ.....	31
3.1. Побудова інноваційної стратегії управління аграрною сферою регіону.....	31
3.2. Шляхи модернізації інструментів інноваційного розвитку аграрної сфери з використанням європейського досвіду	33
3.3 Покращення механізмів державного управління аграрною сферою в контексті євроінтеграції	36
Висновки до розділу 3.....	37
ВИСНОВКИ	38
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	40
ДОДАТКИ.....	44

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Аграрна сфера у умовах трансформації системи публічного менеджменту та розбалансованості функціонування аграрного ринку, викликаною військовою агресією РФ, знаходиться в критичному стані взаємодії всіх суб'єктів сільськогосподарської діяльності. Разом з тим, незважаючи на технічні та технологічні руйнації аграрної інфраструктури в регіоні, припинення більшості експортно-імпортних операцій аграрних підприємств області, відсутність сировини та енергоносіїв, виникнення проблем з кадровим та фінансовим забезпеченням аграрна сфера регіону залишається пріоритетною галуззю публічної політики підвищення її конкурентоспроможності. Тема стає особливо актуальною у зв'язку з виникненням ряду проблем продовольчої безпеки регіону, підтриманням розвитку аграрного сектору територіальних громад в умовах воєнного стану, пошуку шляхів вдосконалення механізмів антикризового управління аграрним виробництвом.

Питанням вдосконалення механізмів державного управління аграрною сферою присвячені праці українських науковців, а саме Білика Ю., Губського Б., Кваши С., Могильного В., Стельмащука тощо. Дослідження пріоритетних напрямів державного управління аграрною сферою регіону в кризових умовах, при структурних трансформаціях галузі, удосконаленні систем антикризового менеджменту здійснювалось В. Андрійчуком, В. Бойком, М. Вітковським, П. Гайдуцьким, Й. Завадським, М. Калінчиком, О. Крисальним, Ю. Лупенком, М. Маліком, В. Месель-Веселяком, Л. Молдаван, Г. Підлісецьким, І. Прокопою, П. Саблуком . Разом з тим, в умовах воєнної агресії РФ та посилення продовольчої кризи виникає цілий ряд нових проблем державного антикризового управління аграрним сектором регіону, чому присвячене дане дослідження.

Метою кваліфікаційної роботи є наукове обґрунтування теоретико-методологічної основи управління аграрною сферою регіону в умовах євроінтеграції та розробка рекомендацій антикризової політики держави

підтримки аграрного сектору в період воєнного стану.

Поставлені цілі роботи передбачають вирішення ряду завдань, а саме:

- здійснення системного теоретичного аналізу еволюції створення системи публічного менеджменту в аграрній сфері регіону;
- аналіз сучасних механізмів державного управління аграрним сектором регіону;
- оцінка ступеня ефективності сучасної політики держави регулювання аграрною сферою регіону;
- визначення основних засад перетворень аграрної сфери регіону в напрямку створення євроінтеграційної платформи;
- обґрунтування стратегії антикризового управління аграрною сферою регіону під час воєнних дій;
- визначення інструментів державного регулювання аграрної сфери регіону у відповідності до європейського стандарту.

Об'єктом дослідження є процес управління аграрною сферою регіону в контексті євроінтеграційних перспектив України. Предмет дослідження – актуальні питання удосконалення механізмів публічного управління аграрною сферою регіону в умовах євроінтеграції.

Методи дослідження. У дослідженні було застосовано ряд загально-наукових та спеціальних методів, які дозволили проаналізувати ряд питань антикризового управління аграрною сферою регіону в період воєнного стану. Кваліфікаційна робота базується на використанні комплексу інструментів дослідження, що побудовані на методології наукового абстрагування, аналізу і синтезу з використання індуктивних та дидуктивних підходів, підходу єдності логічного та історичного при оцінці результативності державного управління аграрною сферою регіону; методів моделювання та експерименту при аналізі шляхів впровадження наукових концепцій українських вчених у практику господарювання в аграрному секторі регіону, структурно-функціонального методу при визначенні методів і форм комунікації та взаємодії механізму державного регулювання аграрним виробництвом та ринковими чинниками

саморозвитку аграрних підприємств в напрямку євроінтеграції.

Перелік публікацій автора за темою дослідження. Основні результати дослідження висвітлено у 3 публікаціях тез доповідей у збірниках матеріалів наукових конференцій університету.

Практичне значення одержаних результатів визначається можливістю застосування основних теоретичних положень державного управління аграрною сферою регіону в розробці та впровадженні практичних рекомендацій трансформації аграрного сектору в напрямку євроінтеграційних принципів управління аграрним виробництвом, висновки зроблені в роботі ґрунтовні і мають прикладне значення вирішення актуальних проблем продовольчої безпеки пов'язаних з російською агресією.

Структура та обсяг роботи. Робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ НЕОБХІДНОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ АГРАРНОЮ СФЕРОЮ РЕГІОНУ

1.1. Аграрна сфера та особливості її адміністрування.

Погіршення природно-кліматичних умов виробництва сільськогосподарської продукції, збільшення чисельності населення Землі, надзвичайно великий дефіцит в забезпеченні якісними і доступними по ціні продуктами харчування викликають необхідність державного управління аграрною сферою. В умовах орієнтації на євроінтеграційну перспективу України та враховуючи проблеми функціонування аграрного сектору під час воєнного стану державний менеджмент повинен бути спрямований на стабілізацію виробництва та реалізації аграрної продукції регіону та підтримання конкурентоздатності аграрних підприємств .

Не може бути поза увагою і той факт, що з року в рік агропромислове виробництво на територіальному рівні, в умовах відсутності прагматичної регіонально аграрної політики та самостійності економічної системи розвитку аграрного сектору регіону, послаблює свої позиції і перестає займати чільне місце в наповненні суспільного продукту та державного та регіонального бюджетів. Посилення проблем продовольчої безпеки на світовому та регіональному рівнях ще раз переконує в необхідності активної державницької позиції на стабілізацію діяльності і розвиток аграрної сфери регіону та країни.

Ми в дослідженні виходили з того, що сучасна державна регіональна політика повинна визнати пріоритетність до домінуючу роль аграрної сфери у розвитку регіону та передбачати конкретні механізми трансформації системи публічного управління аграрним виробництвом на територіальному рівні. Останнє передбачає цілеспрямований пошук шляхів створення державою можливостей для стабілізації та підвищення конкурентоздатності функціонування аграрних підприємств територіальних громад, розробку

заходів державницького впливу на регіональний аграрний сектор, спрямованих на підвищення його соціально-економічної ефективності, створення можливостей послаблення наслідків воєнної агресії РФ, зменшення впливу на результати діяльності аграрної сфери кліматичних змін, екологічних ризиків. Для цього потрібно виконати ряд завдань, зокрема:

- здійснити оцінку заходів нинішньої державної та регіональної аграрної політики в аграрному секторі регіону ;

- удосконалити існуючий механізм (заходи) державного управління обсягами виробництва та реалізації аграрної продукції регіону в умовах воєнного стану;

- забезпечити розробку показників ефективності державного управління діяльністю аграрних підприємств регіону на критеріїв поліпшення соціально-економічного стану територіальних громад.

Відповідь на запитання щодо майбутнього розвитку регіонів України лежить в площині успішного публічного управління аграрною сферою, державі потрібні найдієвіші принципи, засади, підходи, «особливі шляхи», національного гатунку, нові концепції антикризового публічного менеджменту і розуміння владою,що саме завдяки цим новаціям в системі управління аграрною сферою на територіальному рівні країна стане розвиватися в бажаному напрямку[27]. Нажаль, більше тридцяти років реалізації в різний спосіб механізмів публічного управління аграрним сектором, маємо майже параліч аграрного виробництва, для якого є характерними корупція, тінізація, борги та аграрне безробіття.

За всі незалежні роки намагань побудови українськими можновладцями ефективної аграрної політики, здорової регіональної аграрної системи, при використанні та застосуванні іноземних економічних та управлінських «ноу-хау», ні до чогось ніби бажаного і омріяного громадянами країни не призвели. Але, українським можновладцям вдається сьогодні дивувати світову спільноту в частині: « Як так може бути, коли держава, яка має такі великі і різноманітні природні корисні багатства, відмінні від інших держав світу, найсприятливіші

для ведення самодостатньої і ефективної економічної господарської діяльності умови, а разом, і географічне місце розташування, для якого не є характерними природні аномалії. Є водночас економічно відсталою і такою, що більше 30 років свого незалежного існування не змогла вжити радикальних заходів до економічного розвитку [34]. Продовжується, навіть під час війни, грабунок українського селянства, найбільшої його цінності – землі, відбувається корупційне накопичення і розподіл капіталу, фінансів та інших благ.

Життя українського народу, його бажання і прагнення упираються в бажання корумпованих шарів влади швидко отримати все і відразу від діяльності аграрного сектору, використати виборчі перегони у можливість зайняти державні посади, які дають найбільші прибутки від використання інструментів державного управління, вжити можновладцями усіх заходів, що сприятимуть лише продовженню їх владарювання. Представники владної вертикалі усіх рівнів, під гаслами патріотично налаштованих національних політичних сил, не вбачають у політичній «тріскотні» перепону до прагматичного економічного поступального розвитку регіонів. Такий підхід є несумісним з практикою розвитку аграрного сектору більшості країн Європейської спільноти і не наближує країну до європейської перспективи агроінтеграції.

Розвиток аграрної сфери повинен здійснюватися за давно відомими основними правилами та закономірностями по відношенню до інституціонального забезпечення державного управління господарською діяльністю в аграрному секторі, відомими як принципи ведення господарства [30, с.306]. Праці Д.М.Кейнса, М.Фрідмана, П.Сомуельсона, які стали відомими у ХХ столітті, розкривають основний інструментарій державної аграрної політики, показують напрями та точки державного впливу на розвиток сільських територій. Слід не забувати також спадщину класичної науки ХІХ століття, так завдячуючи ідеям Д. Рікардо і К.Маркса, Адама Сміта, були сформовані усі відомі нам нині принципи державного регулювання аграрного господарювання. Нинішній економічний стан країни, в якому сьогодні

відбуваються ніби реформаторські зміни і які мають бути сприйнятними і такими, що ніби є важливими та необхідними для всіх без винятку існуючих видів діяльності на жаль виглядають зовсім не так, як він позиціонується політиками [22].

1.2. Роль держави в управлінні аграрною сферою регіону

Коефіцієнт корисної дії реалізації реформаторських державних заходів є недостатнім в управлінні діяльністю аграрної галузі та адмініструванні аграрним сектором виробництва. Фахових, з економічної точки зору, обґрунтувань будь-яка із попередніх та нинішніх реформ не мала і не має, бо є очевидними, що рівень так умови життя громадян країни не покращуються.

Керівники центральних органів управління повинні звертати увагу на відомі економічні постулати стародавніх мислителів які відомі людству. Так ідеї III-IV століття до нашої ери, які пропонували китайські вчені в «китайському трактаті Гуань-цзи», виходили з того, що необхідно вживати державницьких заходів по зміцненню економічного стану країни і застосовувати всі механізми державного управління для такого поліпшення. Автори трактату зазначають, що для зміцнення економічного стану селян та інших виробників, необхідно змінити систему податків і зробити її більш помірною. Що мусить бути дієвою і необхідною система стимулювання товаровиробників, усунення дії несправедливих цін на товари, спекуляції, створення продовольчих запасів тощо. В трактаті визначається, що аграрна сфера є домінантою в системі застосування економічних важелів управління економікою країни.

Адміністративна реформа в Україні не повинна бути запозиченою копією адміністративних реформ інших країн, сьогодні вона є гібридом тих реформ, що застосовують європейські держави і передбачає насамперед реформу самої системи державного адміністрування, ігноруючи трансформації політик

відносно провідних галузе, в тому числі сільське господарство [21]. Це стає причиною стримування економічного розвитку, так здійснення реформ в одній, відокремленій стороні життя держави без врахування необхідності змін в інших її сторонах бажаних результатів ніколи не забезпечать. А бажаний результат, це економічна стабільність країни, зростання усіх галузей економіки, рівня життя населення, стабілізація господарської діяльності, результати якої, в першу чергу задовольняють суспільство.

Ефективна реалізація цілей нинішньої адміністративної реформи, де однією з головних вимог є максимальне задоволення потреб територіальних громад неможлива без попереднього врегулювання зрозумілих, гарантованих на майбутнє та результативних державницьких заходів модернізації аграрної сфери, підвищення конкурентоздатності аграрних підприємств усіх форм власності та господарювання. Необхідне забезпечення державою на місцях такого рівня економічної діяльності аграрної сфери, яка б задовольняла потреби аграрних локальних ринків, покращувала їх кон'юнктуру, забезпечувала балансування попиту і пропозиції, там, де в силу певних причин, доходи громадян і конкурентоздатність підприємств суттєво зменшуються. Та подолання інших проблем, які непомірно накопичуються.

Відомий всьому світові автор і організатор польських ринкових реформ Л. Бельцерович був прихильником того, що за умов вільного ринку (без втручання держави) може спостерігатися надмірне споживання або використання окремих благ, або цілковито вільний ринок може виробляти занадто мало важливих благ. Оптимальним при цьому є вжиття державою дій щодо можливостей збалансування сукупних витрат та сукупної користі, а не лише вдосконалення окремих інструментів ринку. По-скільки, головним суб'єктом економічної політики є держава, як інститут влади, то і економічна діяльність держави не є чимось незмінним, в тому числі така діяльність і в територіальних громадах. Адміністративна реформа в своєму процесі становлення сама зазнає і зазнаватиме змін, як зазнаватимуть при цьому змін і методи державного регулювання в системі аграрного виробництва.

Аграрна сфера – це сукупність суб'єктів аграрних відносин та форм господарювання, які знаходяться у нерозривному взаємозв'язку з природними ресурсами, соціальною інфраструктурою територіальних громад та передбачає наявність відповідних умов та ресурсів для організації діяльності, а саме кваліфікованих спеціалістів та технічних можливостей. Основні проблеми розвитку аграрної сфери країни пов'язані з розв'язанням ряду політичних, економічних, соціальних та психологічних аспектів функціонування аграрного сектору на територіальному рівні. В теперішніх умовах посилення кризових явищ в усіх вищеназваних сферах, викликаних воєнною агресією, ефективне функціонування економічних агентів аграрного сектору територіальних громад дестабілізується, а подекуди стає неможливим.

Враховуючи, що аграрна сфера стає найважливішою стратегічною галуззю не тільки для української економіки, але і для світу в цілому публічне управління на територіальному рівні, аграрними відносинами, повинно стати прерогативою державної політики. Від цього залежатиме ступінь продовольчої безпеки, рівень зайнятості в сільські місцевості, розвиток ресурсного потенціалу та інфраструктури територіальних громад. Сільськогосподарське виробництво є центральним чинником який формує сировинну та продовольчу базу територіальної громади, визначає рамки екологічної безпеки регіону, ступінь економічної її конкурентоздатності, розвиток технологічного поєднання та впливів різних сфер, рівень задоволення основних видів потреб і реалізацію інтересів держави і громадянського суспільства.

Основу ресурсного потенціалу аграрної сфери становлять – земельні ресурси, від яких у більшості залежить результат виробництва, що робить цей ресурс центральним чинником державної аграрної політики, яка повинна бути спрямована на раціональність експлуатації і підтримання родючості ґрунтів. На результативність публічного управління аграрною сферою впливають інші природні чинники, що визначають умови аграрного виробництва, техніко-технологічні та економічні фактори відтворення аграрного продукту, сезонність

аграрного виробництва тощо. Стримуючими чинниками аграрної політики в регіоні є низькі доходи працівників в аграрному секторі, засилля монополістами найбільш вигідних ринків, не сприятливий інвестиційний клімат, повільний оборот основного капіталу, технологічне відставання від сучасних технологій у ряді сфер, незадовільна виробнича й соціальна інфраструктура.

Аграрна сфера має обмежені можливості переливу капіталу в інші галузі, це стримує суб'єктів міжгалузевої конкуренції робити капіталовкладення в сільське господарство. Таким чином, при низькій дохідності більшості напрямів аграрного виробництва, високій ступені залежності від природно-екологічної компоненти, сезонність та циклічність діяльності, технологічна відсталість більшості аграрних підприємств регіону унеможливають результативність публічного адміністрування.

Як показує досвід розвинених країн, аграрна політика, на регіональному рівні, органічно повинна поєднуватись з ринковими інструментами, враховувати кон'юнктуру аграрних ринків на місцевому рівні, враховувати динаміку цін, попиту і пропозиції, ступінь розвитку конкуренції. Державні регулятори повинні збалансувати умови діяльності сільськогосподарських підприємств з підприємництвом в інших сферах регіону і створювати пріоритети малому і середньому аграрному бізнесу. Державне сприяння формуванню пріоритетів розвитку аграрної сфери в системі економіки регіонів за думкою М. Латиніна, – «це вплив державних органів влади на діяльність суб'єктів аграрного ринку, спрямований на створення умов для продовольчої та економічної безпеки держави, сприяння ефективному функціонуванню і сталому розвитку сільськогосподарських формувань та підвищення суспільного благополуччя» [28], як вважають В. Лукаш та Р. Гладій, «державне управління аграрною сферою регіону – це, перш за все, структурно орієнтована політика, спрямована на: збереження сільськогосподарського виробництва в конкретному регіоні з урахуванням наявних природних та економічних умов; формування оптимальної виробничої структури господарюючих суб'єктів в сільському

господарстві, яка відповідає конкретним виробничим умовам; оптимізацію використання виробничого потенціалу шляхом підбору відповідних сільськогосподарських культур і системи ведення господарства, що відповідає місцевим умовам; створення умов для екологічної та соціодемографічної стабілізації, збереження агроландшафтів в господарськовідсталих та інфраструктурно слабких регіонах; відтворення умов, що забезпечують формування релятивно зваженого господарського і соціального розвитку регіонів, покращання якості життя в сільській місцевості» [10].

Таким чином, підтримка і розвиток аграрної сфери регіону в умовах трансформації системи публічного управління та місцевого самоврядування в період воєнної агресії та посилення проблем продовольчої безпеки необхідна умова раціонального використання ресурсного потенціалу територіальних громад та підвищення рівня життя населення.

Кожному рівню управління аграрною сферою потрібно визначити набір особливих інструментів впливу, які б максимально відповідали локальним цілям розвитку та локальним критеріям ефективності.

1.3. Європейський досвід управління аграрною сферою

Досвід європейських країн відображає, що аграрна сфера регулюється на усіх рівнях публічного управління в напрямку пошуку найбільш ефективних форм господарювання аграрних підприємств. Аграрні реформи європейських країн та їх аграрна політика були орієнтовані на ліквідацію відживших форм господарювання на селі і перехід до селянсько-фермерських господарств з високою товарністю, комплексною механізацією виробничих процесів і відповідним рівнем інтенсивності праці [5].

Європейські країни показали, що аграрна сфера потребує створення державою особливих вимог господарювання її суб'єктів на кожному локальному рівні і це гарантує високу економічну ефективність діяльності

аграрних підприємств. Кожен регіон був орієнтований на інноваційний агросервіс, нові умови збуту сільськогосподарської продукції, розвиток інфраструктурного забезпечення за допомогою системи державної служби тощо. Фінансова державна підтримка агровиробників кожного конкретного регіону, в європейських країнах, забезпечила стабілізацію діяльності агробізнесу, викликала зростання рівня доходів підприємств, дала можливість компенсувати втрати, створити необхідні чинники економічного зростання. «З цього приводу вона розглядається як сучасний спосіб відновлення еквівалентного обміну між сільським господарством та іншими галузями економіки» .

Державні європейські інститути діяли за допомогою субсидій, дотацій, компенсацій; через впровадження програм короткострокових грошових кредитувань, пов'язаних з сезонністю сільськогосподарського виробництва, розвиток довгострокових орендних та лізингових відносин тощо. Спеціалізована державна підтримка, також передбачала формування системи фермерських господарств, державних насінневих фондів, сезонне накопичення капітальних та сировинних запасів; сприяння фінансуванню інновацій та створення інвестиційного клімату у аграрних регіонах.

Публічне управління стало, в європейських країнах, обов'язковим елементом їх спільної аграрної політики та ефективним механізмом балансування розвитку територіальних громад. Державне регулювання, як показав досвід розвинених країн, впливає не тільки на результативність функціонування галузевих структур аграрного сектору, але забезпечує соціально-економічний розвиток і відтворення на територіальному рівні, впливає на екологічні процеси, підтримує ринкові відносини, конкуренцію, діяльність бізнесових структур, формує інфраструктуру\у територіальних громад. Важливим фактором, який зробив прорив розвитку аграрної сфери європейських країн став розвиток системи публічних закупівель аграрної продукції та вдосконалення механізмів державного управління ціноутворенням на аграрних ринках регіонів.

Таким чином, сукупність системних напрямів інституційного, нормативно-правового, регуляторного та контрольо-комунікативного спрямування забезпечили стабілізацію та сталість розвитку аграрної сфери, соціально-економічний прогрес на територіальному рівні. Заслуговує на увагу досвід фінансової підтримки аграрних підприємств регіонів, що визначався розробкою комплексної методики оцінки соціально-економічного, людського та природного потенціалу територій, максимальним врахуванням кліматичних умов при розробці програм фінансування, смарт спеціалізації аграрного виробництва тощо.

Застосування, в публічному менеджменті європейських країн, інструментів управління екологізацією виробничих процесів в аграрному секторі дозволили успішно розв'язати продовольчі та екологічні питання не тільки для окремих регіонів, але і для союзу в цілому, розробити спільну аграрну політику в напрямі захисту навколишнього середовища та підвищення рівня життя населення в територіальних громадах. Така стабілізація та розвиток аграрної сфери європейських країн на рівні регіонів були забезпечені за рахунок впровадження системи економічних, екологічних, політичних і соціальних чинників прямої і непрямой дії на територіальному рівні, які проявились в ефективному регулюванні цін, результативному бюджетному фінансуванні найбільш депресивних територій, високій мотивації діяльності фермерських та особистих господарств, помірному оподатковуванню, активному кредитуванню, стабілізації ринкових відносин.

Західноєвропейська спільна аграрна політика забезпечила ефективну комунікацію та взаємозв'язок сільськогосподарських підприємств з суб'єктами господарювання в інших галузях і територіях, збалансувала аграрний експорт і імпорт. Успіх спільної аграрної політики європейських країн пов'язаний з підвищенням конкурентоспроможності аграрної сфери, покращенням кон'юнктури регіональних аграрних ринків через активні регуляторні дії держави, а саме квотування, ціноутворення, дотаційні механізми, пільгове кредитування та оподаткування малого і середнього агробізнесу, збільшення

питомої ваги державних замовлень, розвиток системи страхування тощо .

Європейські держави спільно проводять публічне управління аграрною сферою шляхом прямої підтримки аграрних підприємств регіонів, створення системи лобіювання продажу аграрної продукції в інших регіонах, через дотримання паритету в умовах діяльності сільського господарства і промисловості на територіальному рівні. В публічному менеджменті європейських країн органічно поєднуються методи прямого впливу через директивність, адміністрування, пряме економічне регулювання та непрямого впливу через індикативне ціноутворення, пільгове оподаткування, стимулювання кредитно-фінансових та інвестиційних операцій в аграрному секторі.

Для збереження та примноження основного земельного ресурсу, країни Європи на регіональному рівні, запровадили практику введення обмежень на продаж земель сільськогосподарського призначення іноземним громадянам та юридичним особам, обмежили розміри землеволодіння, удосконалили орендну діяльність з врахуванням цільового призначення земель територій, так Румунія оптимізувала розмір господарства в межах 200 гектарів, в Угорщина 300 , Данія 30 тощо. Європейські країни в механізмі управління аграрною сферою зберегли пріоритети вільного ринку землі, незалежного підприємництва в аграрному секторі регіонів, вільного руху капіталів, робочої сили, інформації. Державна аграрна політика в Європі передбачає розвиток адаптаційних механізмів для нових країн, які входять до європейського союзу з приводу стандартизації та якості аграрного продукту та правил ведення аграрного бізнесу.

Спільна аграрна політики Європи (Common Agricultural Policy of European Union) на початку створення в 1962 році включала систему субсидювання для фермерства, була спрямована на забезпечення ефективності діяльності агровиробника через формування спеціальних фондів державної підтримки, яка займала суттєву частку бюджетних витрат ЄС, а саме біля п'ятдесяти відсотків доходів, які спрямовувались на надання субсидій

фермерським господарствам, на нові технології в агровиробництві та управлінні. В сучасних умовах, механізм державного управління аграрною сферою Європейського Союзу містить ряд пріоритетів розвитку фінансової та організаційної інфраструктури, нові умови надання субсидій і здійснення прямих виплат аграріям, реалізацію цільових програм індикативного ціноутворення, розвиток компенсаційних інструментів публічного менеджменту на територіальному рівні відповідно до розміру посівів, ступеня екологізації, технологічних нововведень у виробництво, стану соціальної та ринкової інфраструктури територіальних громад.

Висновки до розділу 1

Управління аграрною сферою регіону є найважливішою складовою державної аграрної політики від її реалізації залежить вирішення питань продовольчої та екологічної безпеки не тільки на територіальному рівні, а й в країні в цілому. Аграрна сфера має ряд особливостей циклічного та відтворювального характеру, що потребує активного втручання держави для запобігання ризиків фінансового, економічного та політичного характеру в умовах воєнного стану. Державний менеджмент в аграрному секторі регіону повинен забезпечити регуляторні, організаційні, економічні та екологічні ефекти в системі управління сталим розвитком територіальних громад, підвищення рівня життя населення, збереження навколишнього середовища. Для побудови результативної аграрної політики регіонів України потрібно активно впроваджувати досвід європейських країн регуляторного, економічного, інституційного та політичного характеру, який сприятиме стабілізації діяльності аграрної сфери України в умовах воєнної агресії.

РОЗДІЛ 2.

АНАЛІЗ МЕХАНІЗМІВ УПРАВЛІННЯ АГРАРНОЮ СФЕРОЮ РЕГІОНУ

2.1. Характеристика аграрної сфери на регіональному рівні

Житомирщина, за період побудови незалежної держави, забезпечила суттєве покращення інвестиційної привабливості регіону, так загальні інвестиції в регіональний розвиток склали за тридцять років більше 330 млн дол. США. Аграрна сфера регіону активно почала розвиватись з 1992 р. з прийняттям ВР ряду законів України, а саме Закону «Про Колективне сільськогосподарське підприємство», який дозволив розпайовання на Житомирщині 1 млн. 100 тис. га сільськогосподарських земель, з закріпленням прав на земельні ділянки, земельні паї, які змогли отримати 311,3 тис. громадян, з яких 303,1 тис. оформили права власності. Відбулось також розпаювання майнових об'єктів с/г підприємств в обсязі 992,0 млн гривень, таким чином, 249,0 тис. осіб Житомирської області отримали майнові сертифікати [42].

Сьогодні аграрні підприємства Житомирського регіону використовують 1290,0 тис. га земель сільськогосподарського призначення, з них рілля складає 1053,0 тис. Га, на цих угіддях виробляється більше 75% рослинницької продукції і 25% займає рослинництво. У 1990 роки в аграрному секторі регіону переважала тваринницька продукція, її частка була 53%, рослинництво обмежувалось 47%. Продовольча безпека Житомирської області забезпечується домінуванням в структурі аграрного сектору зернового господарства, так у 2020 р. продукція зернової галузі склала 2,6 млн тонн, це в двічі перевищує продукції зернових у 1990 році. Високу ефективність сьогодні показує в регіоні зернова кукурудза урожайність якої виросла у 1,9 разів у 2020 році порівняно з 1990 роком. Для подальшого розвитку зернової галузі в регіоні останні роки активно будуються потужні елеваторні комплекси [42].

Житомирщина залишається і сьогодні картопляним краєм, так порівняно з 1990 р. Вирощування картоплі зросло у 1,7 разів і становить у 2020 році 1770,7 тис.

тонн. Овочева галузь аграрного сектору регіону теж за останні 30 років збільшилась у 2,6 разів і склала у 2020 р. 394,8 тис. тонн. На протязі двохтисячних років в області проводилась діяльність по розширенню вирощування плодово-ягідної продукції, так у 2020 році зібрано 42,5 тис. тонн плодово-ягідної продукції, це в 1,8 разів перевищило рівень 1990 р. Житомирська область входить у п'ятірку регіонів з найбільшими площами плодово-ягідних насаджень і товарної продукції. Серед потужних ягідників ТОВ «БЕТЕК» Новоград-Волинського району, підприємство на 325 вирощує лохину, яка реалізується Європу та інші країни [42].

Попри те, що значно зменшилась площа продукції хмелярства за останні роки, Житомирський регіон лідер у виробництві хмелепродукції, вона займає на Житомирщині 80 відсотків загальнодержавного вирощування хмелю. Так приватне підприємство «СП «Гранд» в селі Рес є єдиним в Україні розсадницьким господарством у 2021 році по хмілекультурам сорту «Заграва» та «Слов'янка» [42]. Тваринництво залишається пріоритетом аграрної політики регіону спрямованої на відродження молочної і м'ясної галузі, свинарства, птахівництва, вівчарства, козівництва. Активізація стратегічного управління галуззю в регіоні викликала зростання продуктивності корів у 1,9 разів, середньорічні надої на одну корову становили у 2020 році 5097 кг, що в два рази перевищило 1990 рік [42].

До передових ферм Житомирського регіону належать ПП «Галекс Агро» та ПАФ «Єрчики», які працюють відповідно до європейських стандартів і технологій. Останні роки сільськогосподарські підприємства регіону суттєво покращили якість технічних засобів та технологічних процесів з використанням механізмів іноземного виробництва дронів, автопілотної техніки фірм John Deere, Case, New Holland, Massey Ferguson, Challenger []. Широко використовується в аграрному секторі регіону GPS-трекінг технічних засобів та контрольні інструменти використання паливно-мастильних матеріалів в таких агропідприємствах, як ТОВ «Агрорегіон», ТОВ «ВП «Полісся», ТОВ «Сігнет Цетр», ТОВ «Аграрний фонд Терещенка», СТОВ «Птахівник», ПП «Галекс Агро», ФГ «Грас Авеню» , ТОВ «БЕТЕК», ТОВ «Нікдарія» тощо[42].

На базі Поліського національного університету та Музею космонавтики на

Житомирщині створений інноваційно-космічний кластер регіону «Полісся», який активізував спільні дії публічного менеджменту по застосуванню космічно-геоінформаційних систем по вирішенню актуальних проблем інформаційного захисту аграрної сфери, продовольчої безпеки, підвищення якості і розвитку компетенцій управлінців в аграрному секторі регіону. Кластер реалізує пілотні проекти в науково-освітній, історико-культурній, туристично-рекреаційній, соціально-економічній, інфраструктурній, екологічній та безпековій сферах регіону, територіальних громад, країни. Побудували сучасний «насіневий завод міжнародної компанії Bayer з виробництва і доробки насіння, обладнаний сучасною технікою A & K Power Husker і Cimbria. Планова потужність складає 750 тис. посівних одиниць кукурудзи на рік. Завод також зможе працювати з насінням ріпаку. Підприємство має найвищий рівень комп'ютеризації та автоматизації всіх виробничих процесів. Якість насіння повністю відповідатиме кращим світовим стандартам» [42].

Аграрна сфера Житомирського регіону орієнтована на органічне виробництво, яким у 2021 році в області займалися на 20 аграрних підприємств в напряму виробництва, переробки, заготівлі, експорту/імпорту, торгівлі сертифікованою органічною продукцією. Швидкими темпами сертифікається у відповідності до екологічних стандартів м'ясопереробка, молокопереробка, зернопереробка, хлібопекарська, кондитерська, цукрова, спиртова та пивоварна галузі регіону. Так, обсяги реалізації сертифікованої продукції харчової галузі за останні 10 років зросли у 3,3 рази.

До війни майже третина регіонального ВВП формувалась за рахунок аграрного сектору. У передвоєнному 2021 році хлібороби Житомирської області зібрали більше 2,7 мільйонів тонн зернових, що забезпечувало продовольчу та фуражну потребу аграрної сфери. Високих результатів досягли товариство «Сігнет-Центр», «Украгро РТ», «Агроінвестконтакт», «ВП «Полісся», ПСП «Граніт», СТОВ «Птахівник», «ТОВ «Радомишль Арго Полісся», ТОВ Агроінвестконтакт», ТОВ «Ниви Полісся», ТО «Агроінвест Лугини» [42].

В 2021 році виріс збір і реалізація картоплі на 105 тис. тонн та на 33 тис. тонн цукрових буряків, під урожай 2022 року посіяно 183,80 тис. га озимих зернових культур, із них: 148 тис. га пшениці, 10,8 тис. га ячменю, 25,0 тис. га жита. Крім того, посіяно 40,5 тис. га озимого ріпак. Аграрії регіону започаткували виробництво горіхових культур, так за період 2017-2021 р. Житомирщина заклала горіхові сади площею 732 га [42].

Удосконаленню механізмів управління аграрною сферою регіону сприяло прийняття в 2021 році Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання діяльності фермерських господарств» ухвалений ВР, яким надається підтримка для новостворених фермерських садіб та фермерських господарств. Відповідно до закону Кабмін повинен передбачати кожен рік витратну статтю у державному бюджеті України для підтримки нових ферм. <https://oda.zht.gov.ua/news/pokaznyky-roboty-pratsivnykiv-agrarnoyi-galuzi-zhytomyrshhyny-ye-vagomymy-i-zaslugovuyut-na-vysoku-otsinku-vitalij-bunechk>

Удовоєнному 2021 році на виконання Програми розвитку агропромислового комплексу Житомирської області на 2021-2027 роки передбачалось з бюджету області виділити фінансові ресурси в обсязі 3 290,0 тис. грн. З цих коштів у 2021 році Департамент агропромислового розвитку та економічної політики Житомирської ОДА спрямував на підтримку агровиробників з Державного бюджету кошти у сумі 26705,64 тис. грн., якими зюгли скористались 56 суб'єктів господарювання та 888 фізичних осіб для розвитку підприємництва [42].

У вересні 2022 року на засіданні аграрного комітету Верховної Ради з питань аграрної та земельної політики було обговорено напрями розвитку аграрної сфери в Поліському регіоні в умовах воєнного стану, головою Житомирської військової адміністрації та представниками профільного департаменту було зазначено, що воєнні дії, економічна криза та несприятливі кліматичні умови в Житомирській області не дали можливості виконати поставлені плани 2022 року, але більшість показників відповідають рівню аграрного виробництва 2021 року. «Нам не вдалось, на жаль, зібрати врожай на 100% від минулого року, ми втратили 6% від результатів минулого року. Ми навесні зіштовхнулися з проблемами, такими як

паливна криза. Після збору врожаю пішла заборона експорту, зараз експорт пішов і Житомирщина теж є активним учасником», - розповідає керівник Житомирської ОВА Віталій Бунечко [42].

Таким чином, аграрна сфера регіону заручилась суттєвою підтримкою держави в питаннях реалізації програм розвитку агровиробництва на територіальному рівні, так передбачаються кредитні лінії для агробізнесу під 5-9%, гранти для купівлі технічних засобів, сировини тощо.

2.2. Ефективність управління розвитком аграрного сектору регіону

Военно-політична та соціально-економічна криза в Україні ускладнили процес управління аграрною сферою на територіальному рівні, знизили результативність адміністрування аграрного сектору, викликали ряд економічних і екологічних проблем в регіонах. В територіальних громадах відбулись трансформації форм і методів діяльності аграрних підприємств, що викликало відхід від традиційних систем економічних відносин між основними агентами аграрного ринку та взаємодії їх з владними структурами на різних рівнях прийняття управлінських рішень. В цих умовах, виникла необхідність об'єктивної оцінки ступеня ефективності механізмів публічного управління аграрними процесами в регіоні та конкретизації інструментів державного адміністрування в аграрній галузі.

Під ефективністю управління аграрною сферою регіону розуміється досягнення результативності процесів організації, планування, мотивації та комунікації органів влади з суб'єктами аграрного ринку на територіальному рівні з метою забезпечення сталого розвитку аграрного сектору територіальних громад та підвищення рівня життя населення. Це означає, що взаємовідносини владних структур та аграрного сектору регіону повинні бути орієнтовані на досягнення ефектів діяльності аграрного ринку в напрямі екологізації та соціалізації розвитку сільських територій та задоволення зростаючих потреб

суспільства в якості, асортименті аграрної продукції.

Теперішні методи оцінки регіональної продовольчої безпеки не відрізняються комплексністю, моделі, що застосовуються недостатньо формалізовані, орієнтовані на оцінку окремих аспектів продовольчої безпеки і багато в чому спираються на експертні оцінки. Подолати вказані недоліки дозволяє методика, заснована на показниках оцінки виробництва та споживання продовольства, визначених доктриною продовольчої безпеки регіонів.

Показники оцінки регіональної продовольчої безпеки повинні бути співвіднесені з наступними критеріями: рівнем продовольчого самозабезпечення регіону, що характеризує, наскільки в повному обсязі регіон забезпечив потреби населення в різних видах продовольчої продукції за рахунок місцевого виробництва; ступінем задоволення фізіологічних потреб населення у продовольстві, який показує фактичні обсяги споживання у порівнянні з раціональними нормами; рівнем економічної доступності продовольства, що характеризує можливість придбання продуктів харчування в залежності від їх вартості та від величини доходів населення.

Відмінними рисами запропонованої методики є її комплексність та універсальність, що дозволяють проводити порівняльний аналіз рівня продовольчої безпеки по регіонах країни та передбачити коригувальні заходи в рамках агропродовольчої політики з урахуванням вимог євроінтеграційного вибору. Алгоритм методики включає визначення рівня продовольчої незалежності регіону по окремих видах сільськогосподарської продукції, який можна оцінити за допомогою коефіцієнта самозабезпеченості (K_c), який характеризує, наскільки повному обсязі регіон забезпечує потреби населення в різних видах продовольчої продукції за рахунок місцевого виробництва.

Розраховувати коефіцієнт самозабезпечення доцільно для тих видів сільськогосподарської продукції, яку можна отримувати в товарній кількості, виходячи з природно-кліматичних умов регіону. Для оцінки ступеня задоволення фізіологічних потреб населення в основних продуктах харчування

доцільно використовувати коефіцієнт фактичного рівня споживання продовольства (Кф.п), який показує фактичний рівень споживання продовольства за певний період час у порівнянні з раціональними нормами споживання. Для оцінки економічної доступності продовольства необхідний аналіз декілька показників: коефіцієнта бідності (Кб), споживання (Кп), коефіцієнта Джіні (КДЖ).

Для підвищення ефективності управління аграрним сектором регіону потрібно розробити методику адміністрування в сфері раціонального використання фінансового, матеріального, людського та природного потенціалу територіальних громад. Нажаль сьогодні заробітна плата в агросекторі суттєво відстає від інших галузей регіону, низькими залишаються доходи агробізнесу порівняно з іншими суб'єктами, низьким залишається фінансування та інвестування аграрної сфери.

Сучасна методика оцінки ефективності управління аграрною сферою регіону переважно на основі показників, які визначені правовим полем не коректно, оскільки вони не дають цілісного уявлення про результативність публічного менеджменту. Обсяги бюджетних вливань в аграрний сектор регіону також не дають можливості комплексно оцінити ефективність регіональної аграрної політики. Серед основних заходів прямої підтримки аграрної сфери регіону є субсидування процентної ставки по кредитах, що теж самотійно не спроможне вирішити проблеми ефективного управління функціонуванням аграрного сектору. На сучасному етапі невизначеності в умовах воєнного стану потрібен комплекс заходів спрямованих на балансування інтересів усіх зацікавлених сторін, через розробку системних критеріїв та показників якості публічного менеджменту в аграрному секторі на локальному, приватному і загальному рівнях.

Локальні критерії включають підзвітність та оперативне реагування на зміни. Приватні акцентують увагу на економічності апарату управління і результативності управлінської праці. Загальні критерії визначаються результатами досягнення об'єктом управління поставленої мети з найменшими

втратами. Кожен з критеріїв ефективності управління виробництвом може бути виражений системою якісних і кількісних показників, на основі яких розроблено методику оцінки ефективності управління аграрним сектором на всіх рівнях.

Оцінка ефективності управління за локальними критеріями ґрунтується на якісних показниках, що отримані експертним методом і зведені до єдиного індексу, таблиця 2.1.

Таблиця 2.1

Система показників оцінки ефективності управління за локальним критерієм

№ п/п	Показники	Рівень	Діапазон	Оцінка
1.	ступінь практичних навиків	Високий	100-76	n1
2.	ступінь теоретичних знань	Добрий	75-51	n2
3.	ступінь організованості і планування	Задовільний	50-26 25-0	n3
4.	ступінь кадрового забезпечення	Незадовільний		n4
5.	ступінь своєчасного виконання обов'язків			n5
6.	ступінь забезпечення управління технічними засобами			n6
7.	ступінь соціально-психологічної адаптації			n7
	Сума балів		N=700	$n = \sum n_i$

Джерело: сформовано автором на основі [7].

Таким чином, ефективність управління аграрною сферою Житомирського регіону буде зростати при збільшенні доходності аграрних підприємств, підвищенні мотивованості як державних службовців, так і працівників аграрного сектору, покращенні інвестиційної привабливості агровиробництва, пільговому оподаткуванню та кредитуванню галузі на територіальному рівні.

2.3. Оцінка ринкових трансформацій аграрної сфери регіону в умовах євроінтеграції

Країни Європи займають вагомe місце у світовому виробництві аграрної продукції, так Євросоюз забезпечує 60 % товарообороту аграрного сектору, реалізує спільну сільськогосподарську політику, забезпечує цінові паритети, визначає принципи справедливих доходів для фермерства, створює єдині правила і стандарти міжнародного маркетингу. Сучасна аграрна політика ЄС орієнтована на впровадження нових, передових, ресурсозберігаючих та екологічних технологій в аграрне виробництво, на забезпечення умов сталого розвитку сільських територій, підвищення рівня життя населення в територіальних громадах.

Таким чином, євроінтеграційна перспектива аграрного сектору Житомирського регіону повинна будуватись на врахуванні європейських принципів і стандартів ведення сільського господарства, на формуванні умов підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств, на покращенні якості продукції. Попередній аналіз показав, що теперішній стан аграрної сфери регіону має системні проблеми в умовах воєнної агресії, а саме зростання збитковості сільськогосподарського підприємництва, зниження родючості ґрунтів, низьку мотивацію працівників, погіршення рівня життя населення в територіальних громадах.

Посилюєть фізичний і моральний знос технічного забезпечення галузі, приходить в занепад ринкова та соціальна інфраструктура, росте міграція висококваліфікованих кадрів з села, погіршується якість і безпечність, зменшується асортимент сільськогосподарської продукції, зростають витрати на споживання та відновлення ресурсного потенціалу, згортаються кредитні потоки і фінансові інвестиції, критично низькими є інвестиції в аграрну сферу. Нормативно-правове забезпечення діяльності аграрного сектору в Україні в цілому та в регіонах не відповідає світовим стандартам, низька ступінь державної допомоги товаровиробникам .

Задачі регіональної аграрної політики полягають в підтримці місцевої смарт-спеціалізації аграрного сектору, в створенні локальних моделей розвитку аграрного виробництва в регіоні; покращенні конюнктури аграрного локального ринку та удосконаленні системи ціноутворення тощо. Недостатня пропозиція основних видів сільськогосподарської продукції в умовах воєнного стану, заповільнення відтворення основних засобів виробництва для сільського господарства, недостатність фінансових ресурсів ускладнюють процес вирішення цих задач на регіональному рівні. Несистемність аграрних реформ, їх непослідовність і нетривалий характер, відсутність інституціонального забезпечення на регіональному рівні сповільнюють процеси євроінтеграції аграрної економіки регіонів.

Житомирський регіон має повернутись до багатогалузевого розвитку сільськогосподарського виробництва, збільшити валову додану вартість аграрного сектору в обласному ВВП, відновити виробництво зернових культур, відродити галузь скотарства, зменшити негативні наслідки радіаційного забруднення територій регіону. У Житомирському регіоні залишаються радіаційно забрудненими земельні угіддя, лісовий фонд, водні ресурси, які займають загальну площу 13 тис. кв. км, це 43 % території. Найбільша ступінь забруднення спостерігається в Народницькому, Овруцькому, Олевському, Лугинському регіонах, всього 680 населених пунктів (41 %) області, в яких проживає майже 350 тис. чол., з них: зона безумовного відселення – 1 %, гарантоване добровільне – 54 %, зона посиленого радіоактивного контролю – 45 % [42].

Аналіз європейського досвіду показав, що максимальне врахування регіональних відмінностей та смарт-спеціалізації в публічному управлінні регіональним розвитком сільського господарства створить ряд можливостей для підвищення ефективності аграрної політики в умовах воєнного стану. Використання науково обґрунтованих методик публічного менеджменту, стратегічне партнерство влади і аграрного бізнесу зможуть забезпечити

міжрегіональну взаємодію в аграрній сфері, дасть можливість реалізувати стратегічні цілі аграрного розвитку.

Висновки до розділу 2

Визначено, що оцінка ефективності управління аграрною сферою регіону повинна здійснюватись з застосуванням комплексних показників правового, політичного, економічного та соціального підходів. Тому потрібна розробка системи чинників та показників менеджменту в аграрному секторі регіону, на основі яких зроблено наступні висновки: ефективність управління аграрним сектором Житомирський регіон має потенційні можливості забезпечити продовольчу безпеку територіальних громад, високу конкурентоспроможність аграрних підприємств, екологічний баланс розвитку територій, високу якість життя населення.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ УПРАВЛІННЯ АГРАРНОЮ СФЕРОЮ РЕГІОНУ З ВИКОРИСТАННЯМ ЄВРОПЕСЬКОГО ДОСВІДУ

3.1. Побудова інноваційної стратегії управління аграрною сферою регіону

За оцінками демографів, до середини XXI ст. населення світу збільшиться на 5 млрд осіб, і лівова частка цього приросту припаде на Китай, Індію, Пакистан. На даний момент майже 1 млрд. осіб у світі змушені щодня голодувати, і якщо активні дії, спрямовані на боротьбу з голодом, не провадитимуться економіками світу, то велика ймовірність, що вже до 2050 року половина земної кулі житиме в умовах голоду або постійної нестачі продовольства. Таким чином, інноватизація сільського господарства є необхідною умовою задоволення продовольчих потреб населення планети.

Однак розвиток аграрного виробництва може стати і катастрофічним за своїми наслідками процесом для світової екосистеми та людства, що пов'язане з нестачею водних ресурсів, втратою посівних площ через ерозію ґрунтів, деградацію, засолення і спустошення земель, зникнення лісів, загрозу біологічному розмаїттю видів та існуванню людства в цілому. Таким чином, інноваційний розвиток сільського господарства має таке велике значення для майбутнього української економіки, так світового господарства.

Впровадження інноваційних проектів має стати пріоритетним напрямом розвитку сільського господарства регіонів у найближчій та середньостроковій перспективі, що дозволить збільшити продуктивність праці, забезпечити економію матеріальних, фінансових і кадрових ресурсів, підвищити обсяги експорту та внутрішнього споживання, зменшити обсяг імпорту за рахунок заміщення товарами власного виробництва. Зрештою

вищеперелічені процеси сприятимуть зростанню конкурентоспроможності аграрної сфери регіонів та збільшенню їх інвестиційної привабливості.

«Інновація – це процес впровадження нових ідей, втілених в інтелектуальних продуктах, як у речовинній, так і нематеріальній формах результатом якого є зростання соціально-економічного потенціалу за рахунок удосконалення форми організації виробництва та управління, а також інвестицій у наукові дослідження» [9]. Інноваційний процес в аграрному секторі характеризується рядом особливостей, а саме, будь-яка інновація в аграрному секторі залежить від кліматичних умов регіонів, і це стосується як витрат на інноваційний процес, так і на терміни реалізації інноваційних проектів в аграрному секторі, які значно ризикованіші, ніж у інших галузях економіки. Однак, тривалий процес розробки та впровадження інновації дозволяє ефективніше використовувати кадровий потенціал як науково-дослідних установ, так і аграрних підприємств.

Ефективне управління функціонуванням аграрної сфери регіону на інноваційній основі потребує створення сучасної системи організаційно-економічних відносин та взаємозв'язків, які будуть забезпечувати якісний трансфер інновацій на різних рівнях публічного управління в Житомирській області. У поєднанні з покращенням інструментів управління аграрними підприємствами, що займаються активно інноваційною діяльністю, підвищенням компетентності персоналу в системі місцевого самоврядування, розширення їх функцій по реалізації аграрної політики, послаблення негативного впливу жорсткої державної вертикалі на сільськогосподарську галузь реалізація аграрних перетворень в регіоні буде результативною.

Узгодження діяльності підсистемних складових сільськогосподарського самоврядування з діями державних інститутів, які здійснюють регуляторні впливи на господарства Житомирської області має відбутися через розвиток кластерів, асоціацій, об'єднань агропродовольчого спрямування. З іншого боку, потрібно змінити функції і структуру органів управління аграрними підприємствами, оптимізувати ланки і рівні регулювання в залежності від умов

господарювання, впровадити ефективні інформаційні системи, розробити нові функціональні положення, які зменшать дублювання функціональних обов'язків тощо.

Аграрна політика в регіонах України повинна враховувати європейські стандарти заходів державного фінансового заохочення аграрної сфери, які прийняті в Європейському союзі. Українські умови функціонування аграрного сектору актуалізують механізми «зеленої скриньки», а саме, страхове забезпечення зростання врожаності, фінансові потоки для НДДКР, покращення інформаційного забезпечення та консалтингу, заохочення розвитку соціальної та ринкової інфраструктури. Бюджетні кошти «зеленої скриньки» в Україну спрямовуються для на фінансування навчання та підвищення кваліфікації персоналу аграрного сектору та туправлінських структур, на послуги загального характеру тощо.

3.2. Шляхи модернізації інструментів інноваційного розвитку аграрної сфери з використанням європейського досвіду

Зарубіжний досвід показує, що ефективне функціонування механізмів управління аграрною сферою на рівні регіону забезпечить надійні і перспективні джерела наповнення державного, регіонального та місцевого бюджетів, забезпечить розвиток територіальних громад. З іншого боку, цей сектор економіки є вразливим не лише в результаті великої кількості природних ризиків, але і не інших політичних, економічних та соціальних викликів, які ускладнюють діяльність аграрних підприємств. Звідси є необхідність вдосконалення державної підтримки реалізації заходів врегулювання проблем розвитку аграрного сектору на територіальному рівні.

Удосконалення аграрної політики на регіональному рівні має бути спрямоване на поліпшення існуючих організаційних умов ведення сільського господарства, планування, мотивації, комунікації в аграрній сфері тощо. Окрім

цього, системним має бути вжиття ряду державного регулювання в частині дії за державними вимогами реалізації виробленої сільськогосподарської продукції їх суб'єктами, а відтак, має бути фахово вдосконалено мною і система розподілу отриманих прибутків відповідно суспільних запитів і запитів самих виробників. Така, трояка ціле направлена діяльність держави в частині державного врегулювання є конче необхідною [26].

Розробка заходів державного регулювання суспільних між державою і суб'єктами АПК проектів полягає не лише в зазначених сторонах суспільного процесу, але і має враховувати специфіку їх дій в умовах децентралізації, де як відомо мають бути сформовані економічні засади на задоволення власних (громади) потреб результатами власної ж діяльності. При цьому, економічна політика в об'єднаних сільських громадах, ні в якому разі не може бути виокремленою від забезпечення загальнодержавних потреб [32].

Тому, враховуючи сучасні особливості адміністративних змін, що характерні територіальним громадам, державні інструменти регулювання за основними, визначальними кроками і концепціями мусить передбачені і саму розробку стратегічних цілей і заходів державного регулювання в аграрній сфері, і можливість реалізації тактичних заходів, їх гнучкість до різноманітного гатунку негативних подразників, що є неминучим і неспрогнозованим і всього багато чого іншого, що слугуватиме на місцях досягненню ціле сталого розвитку.

Кожен, на місцях, реалізований захід, що спрямовується на стабілізацію і розвиток існуючого стану аграрної діяльності є важливим, необхідним і по-своєму значним в секторі загальнодержавного регулювання аграрних взаємовідносин. Без будь-якого сумніву і додаткових при цьому необхідних потреб є надання аргументів щодо врахування державою в системі подальшого регулювання аграрних взаємовідносин таких його рис, як екологічність та соціальність.

В умовах сьогодення важливим напрямом державної політики є забезпечення сталого розвитку господарюючих суб'єктів агропромислового

комплексу та використання факторних складових зростання його виробництва. Тому потрібно створити сприятливі умови переходу на інноваційний шлях розвитку аграрних підприємств за рахунок сформованих механізмів взаємодії самостійних сфер аграрного сектору та сфер інтелектуальної діяльності. Умови та принципи міжгалузевих відносин мають будуватися на аспектах: облік існуючих інноваційних потреб виробничої сфери, облік тих, які вже мали певні результати в інноваційній сфері; прогноз зростання прямих і непрямих витрат, визначення рівня ризику вкладень.

Щоб вирішити завдання вітчизняного аграрного інноваційного розвитку, потрібно зробити кардинальні перетворення як усієї національної інноваційної системи, так і її аграрної складової. При цьому, агроінноваційну систему важливо забезпечити зростанням інноваційних пропозицій, підвищенням сприйнятливості виробників до нововведень, а також формуванням ефективного зв'язку виробництва і науки.

В усьому світі формування та забезпечення функціонування агроінноваційної системи лежить на державі, яка повинна не тільки формувати підґрунття для такої системи і розробляти дійові механізми взаємодії її складових, але й стимулювати розвиток вітчизняної фундаментальної науки та підтримувати трансфер прогресивних технологій виробництва агропродукції.

Державної підтримки в набагато меншій мірі потребують прикладні проекти, що розробляються з орієнтацією на конкретні запити ринку та можуть фінансуватися за рахунок приватних джерел фінансування. Винятком є проекти, що спрямовуються не на отримання додаткового прибутку, а на вирішення соціальних проблем із залученням інноваційних ресурсів, зокрема, на екологізацію агропродовольчої діяльності. У таких випадках держава повинна фінансувати такі розробки, надавати субсидії й пільги розробникам і користувачам кінцевої інноваційної продукції, застосовувати жорсткі екологічні нормативи.

На сьогоднішній день в Україні ще не сформовані дієві ринкові механізми регулювання інноваційної діяльності, немає ефективної системи державного

регулювання та підтримки інновацій. Основними труднощами запровадження інноваційного потенціалу аграрної науки є: брак власних коштів підприємств, обмеженість позабюджетного і бюджетного фінансування, у т. ч. залучених і позикових коштів.

3.3. Покращення механізмів державного управління аграрною сферою в контексті євроінтеграції

Механізми публічного управління регіональним розвитком аграрної сфери України потребують радикального оновлення та залучення нових інструментів впливу держави на стимули і мотиви діяльності аграрних підприємств в територіальних громадах. Досвід європейських країн дає можливість при його використанні в регіонах забезпечити відповідні ефекти та стати необхідною основою для впровадження власної аграрної політики.

Залучивши висококваліфіковані управлінські кадри в сферу сільського господарства кожного регіону України з країн ЄС, можна досягти результативності прийняття рішень в управлінні фінансовими потоками, інноваціями, державним замовленням, інвестиціями тощо. Одним з важливих інструментів є вдосконалення організаційної структури управління механізмом державного регулювання аграрного ринку з запровадженням європейського стандарту публічного менеджменту.

Це збільшить обсяги експорту аграрної продукції в ЄС; дасть можливість пристосувати національне законодавство до норм і правил європейських країн, покращить інвестиційний клімат в регіонах; гармонізує стандарти, розширить доступ на світові аграрні ринки; скасує систему субсидій на експорт аграрної продукції; збільшить квоти на експорт окремих видів товарів та послуг. Для аграрного сектору на шляху до подальшої євроінтеграції першочерговою проблемою є гарантування та забезпечення стандартів якості агропродовольчої продукції. Досвід Євросоюзу свідчить, що питання якості

продукції є домінуючою проблемою для всіх країн-членів і найбільше – для претендентів на вступ у ЄС [39].

Таким чином, важливими напрямками вдосконалення системи державного управління аграрним сектором на регіональному рівні має стати зменшення ступеня ризиків продовольчої безпеки в територіальних громадах, скорочення притоку імпорту аграрної продукції, збільшення виробництва вітчизняної аграрної продукції. Реалізація даних завдань пов'язана з збільшенням аграрних інвестиційних проектів, що є стратегічно важливим, оскільки це зменшить імпортозалежність, приведе до розвитку експортного потенціалу та збільшення валютної виручки, зробить вітчизняну аграрну продукцію доступною і конкурентноспроможною.

Висновки до розділу 3

Таким чином, вирішення завдань розвитку вітчизняного аграрного сектору на регіональному рівні це першочергова задача системи публічного управління, яка повинна забезпечити кардинальні перетворення усіх елементів системи публічного управління аграрною сферою, механізмів та інструментів адміністрування аграрних відносин в територіальних громадах. З врахування наявного потенціалу Угоди про асоціацію між ЄС та Україною, можна зробити висновок, що європейські пріоритети удосконалення управління механізму державного регулювання аграрного сектору мають базуватись на стандартизації аграрної продукції, конкурентоспроможності аграрної сфери.

ВИСНОВКИ

На основі триманих у кваліфікаційній роботі результатах можна зробити наступні висновки:

1. Аграрна сфера є однією з найвагоміших стратегічних галузей української держави, від її стану і розвитку залежать рівень забезпечення продовольчої безпеки та продовольчої незалежності країни, ступінь задоволення життєво важливих потреб громад, рівень доходів більшості підприємств аграрних регіонів, працевлаштування сільського населення тощо.

2. Публічне управління аграрною сферою є сукупністю напрямів інституційного, законотворчого, регуляторного і контролюючого характеру, які здійснюються з метою стабілізації та забезпечення сталості соціально-економічного розвитку. Державна фінансова підтримка аграрної сфери регіону має визначатися такими основними факторами: економічним потенціалом регіону, ґрунтово-кліматичними умовами ведення сільськогосподарського виробництва, парадигмою політичної та управлінської діяльності регіональних адміністративних еліт.

3. Оцінка ефективності управління аграрною сферою регіону тільки на основі показників, які є затвержені нормативно-правовими актами Уряду України, не коректна, оскільки вони не дають цілісного уявлення про результативність публічного менеджменту. Потрібно розробити систему чинників та показників регулювання аграрним сектором регіону, на основі яких можна оцінити соціально-економічну ефективність управління аграрним сектором за досліджуваний період.

4. Внутрішні заходи державної підтримки галузі, виходячи з європейських стандартів, повинні поділятися на чотири категорії – «кошика». Для українських умов функціонування аграрної сфери актуальним є застосування заходів «зеленої скриньки», страхування врожаїв, фінансування НДДКР, інформаційне забезпечення та консалтинг сільгосптоваровиробників, розвиток сільської інфраструктури.

5. Аграрний інноваційний розвиток в територіальних громадах потрібно орієнтувати перетворення системи публічного адміністрування на всіх рівнях в механізмі прийняття управлінських рішень в напрямку заохочення збільшення інноваційних пропозицій в аграрному секторі, підвищення рівня продуктивності нематеріальних ресурсів, формування ефективних комунікацій усіх зацікавлених осіб.

6. Реалізація українських пріоритетів розвитку аграрної сфери в напрямку європейської інтеграції лежить в площині вдосконалення механізмів державного регулювання аграрного сектору на територіальному рівні, мають базуватись на впровадженні стандартів аграрної продукції та публічного управління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України Про державну підтримку сільського господарства України від 24 червня 2004 р. № 1877-15 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>
2. Закон України Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою від 09.02.2012 № 4391-17 URL: [<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4391-17>]
3. Закон України Про основні засади державної аграрної політики на період до 2020 року від 18.10.2005 року № 2982-IV URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2982-15>
4. Алейнікова О.В. досвіду державного регулювання аграрного сектора економіки зарубіжних країн *Науковий вісник Академії муніципального управління: збірник наукових праць. Серія: управління*. Випуск 3. 2010. С. 243 – 252.
5. Андреев Г.И. Основы управления предприятием Москва: Финансы и статистика, 2008.
6. Андрійчук В. Г., Зубець М. В., Юрчишин В. В. Сучасна аграрна політика: проблемні аспекти Київ: Аграр. наука, 2005. 140 с.
7. Безсмертний С. В. Удосконалення механізму державного управління лісовими ресурсами національної економіки *Наукові читання – 2019: наук.-практ. конф. Житомир. ЖНАЕУ, 2019. С. 64-67*
8. Безсмертний С. В. Перспективи інноваційного розвитку аграрного сектору регіону Інтелектуальна економіка в умовах суспільних трансформацій: наук.-практ. конф. Житомир. ЖНАЕУ, 2019. С. 125-129.
9. Безсмертний С. В. Напрями удосконалення управління аграрним сектором регіону Менеджмент в аграрному секторі економіки: теорія та практика ефективного розвитку: наук.-практ. конф. Житомир. ЖНАЕУ, 2019. С. 530-534.
10. Білик Ю.Д. Канали реалізації сільськогосподарської продукції в

ринкових умовах Регіональна політика України: наукові основи, методи, механізми. Львів, 2006. С. 415-419.

11. Вініченко І. І. Інноваційна діяльність аграрних підприємств: стан та пріоритети Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. 2012. №1 (5) Том 1. С. 44-48.

12. Гайдуцький П. Україна — ЄС: проблеми інтеграції URL: <http://gazeta.dt.ua/mtemationd/ukrayma-yes-problemi-mtegraciyi-.html>

13. Гончаров В. Д., Рау В. В. Инновационная деятельность в отраслях АПК URL: <http://www.institutiones.com/agroindustrial/1458-innovacionnaya-deyatelnost-v-otraslyax-apk.html>

14. Дем'яненко М. Я. Державна підтримка як фактор забезпечення конкурентоспроможного аграрного виробництва Економіка АПК. 2009. № 9. С. 3-9.

15. Деревичко М. АПК в умовах глобалізації . Урядовий кур'єр. 2009. № 9.

16. Державне регулювання економіки: навч. посібн. URL: <http://fingal.com.ua/content/view/203/39/>

17. Доронін О.А. Основні проблеми державного управління аграрної політики в сучасних умовах Наукові праці МАУП. 2010. Вип. 3(26). С. 72-74.

18. Емельянов А. Взаимодействие форм хозяйств в аграрной экономике Вопросы экономики. 2003. -№ 11. С. 120-132.

19. Закревська Л. М. Регулювання аграрного ринку України в умовах міжнародної інтеграції Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства. Харків: НТУ «ХП», 2013. № 53(1026). С. 52-57

20. Застрожнікова І. В. Формування понятійного апарату державного управління аграрним сектором Державне управління: удосконалення та розвиток. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=94>

21. Зеліско І.М. Детермінанти функціонування інтеграційних аграрних формувань України в умовах глобалізації світової економіки Науковий вісник

нац.університету біоресурсів і природокористування України. 10/12/2011. N168 Ч.2 С. 257-263.

22. Капітанець Ю. О. Особливості державного регулювання аграрної економіки в умовах ринкових відносин Інноваційна економіка URL: http://www.nbuuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/inek/2010_4/169.pdf

23. Карунос А. С. Зміст, чинники та основні принципи державної аграрної політики Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Серія: Економічні науки. Випуск 2. Том 1. 2011. С. 141 – 145

24. Кваша С. М. Про наукове забезпечення розвитку зовнішньоекономічної діяльності в аграрному секторі в умовах нових пріоритетів міжнародної інтеграції/ доповідь на Заг. зборах Відділення аграр. економіки та продо-вольства НААН України ННЦІАЕ. Київ. 2013.

25. Ключник А. В., Федоренко А. І. Регулювання розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрного сектора в умовах євроінтеграційних процесів України Інноваційна економіка. № 4. 2013. С. 11 – 14

26. Кобута І. В. Аграрні аспекти створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС *Актуальні проблеми економіки*. 2010. №4. С. 31-38.

27. Колчанова Е.Е. Предпринимательский потенциал персонала: понятие и эволюция концепций *Аграрный вестник*. 2011. № 7. С. 74-77.

28. Латинін М. А. Аграрний сектор економіки України: механізм державного регулювання Національна академія держ. управління при Президентові України. Харківський регіональний ін-т держ. управління. Харків: Видавництво ХарРІ НАДУ "Магістр", 2006. 320 с.

29. Левандівський О. Т. Особливості державного регулювання АПК *Економіка та управління АПК : Збірник наукових праць / Білоцерків. нац. аграр. ун-т.–Біла Церква*, 2011. Вип. 5(85). С. 16–20

30. Левченко Н. М. Державне регулювання розвитку АПК – об'єктивна потреба сьогодення *Інвестиції: практика та досвід*. 2009. № 19. С. 44- 47.

31. Месель-Веселяк В. Я. Аграрна реформа і організаційно-економічні трансформації в сільському господарстві *Економіка АПК*. 2010. № 4. С.3-18.

32. Мироненко М. Ю. Державне регулювання економіки АПК. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2011-3/doc/2/13.pdf>
33. Могильний О.М. Регулювання аграрної сфери. Ужгород: ІВА. 2005. 400 с.
34. Молдован Л. В. Форми господарювання в аграрному секторі України в умовах глобалізації. Економіка АПК. 2010. №1. С. 13-17.
35. Назаренко С. А. Кластерний механізм підвищення конкурентоспроможності регіону Сталий розвиток економіки: Всеукраїнський науково-виробничий журнал. 2011. №3. С. 26-29.
36. Прокопенко К. А. Малі аграрні підприємства в аграрному секторі. Економіка АПК. 2012. № 4. С. 100.
37. Резнік Н.П. Інноваційна діяльність як фактор підвищення ефективності виробництва Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць. Вип. 198. Дніпропетровськ. 2004. С. 979-985.
38. Саблук П.Т. Стратегічні напрями розвитку агропромислового комплексу України. Інститут аграрної економіки УААН. Київ. 2002. 60 с.
39. Спільна аграрна політика Європейського союзу: можливості та виклики для України: Аналітична доповідь. К.: Національний інститут стратегічних досліджень, 2011. 19 с.
40. Сурай І.Г. Державне управління аграрним сектором економіки: функціонально-структурний аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. держ. упр. / І.Г. Сурай. Київ. 2005. 20 с.
41. Фирсов Е. А. Об экономических основах аграрной политики Економіка АПК. 2008. № 3. С. 24–38
42. <https://www.google.com/url>